

UN RIT FUNERAR NECUNOSCUȚ — „GRIJITUL“ DIN ȚINUTUL VRANCEI

ION CHERCIU

PARTEA I

În lucrarea noastră vom încerca să urmărim, atît, cît ne va permite materialul cules și informația de specialitate accesibilă, momentele și caracteristicile esențiale ale unui obicei cunoscut în toate satele din Ținutul Vrancei și care, după părerea noastră, prezintă elemente dintr-un străvechi cult al arborilor¹. Deși trecut prin filieră creștină, el pare a-și menține nealterate numeroase trăsături neîntîlnite — sau necunoscute pînă acum de specialiști — în nici o altă zonă etnografică din țara noastră și din alte regiuni locuite de români.

Imaginile care însoțesc lucrarea au fost luate în toamna anului 1977 din satul Vidra. De aceea, vom insista asupra caracteristicilor pe care obiceiul de care ne ocupăm le prezintă în satele de la intrarea în Ținutul Vrancei (zona Vidra-Valea Sării). Menționăm însă că la scara întregului ținut (Valea Putnei cu satele : Topești, Bîrsești, Tulnici, Negriștești, Coza ; Valea Zăbalei cu satele : Năruja, Paltin, Nereju, precum și în cele din inima Vrancei : Vrâncioaia, Nistorești, Păulești etc.), obiceiul se prezintă aproape identic, diferențele care apar de la un grup de sate la altul fiind ne semnificative.

Pentru a vedea care sînt asemănările și deosebirile care există între obiceiul găsit de noi în Vrancea și altele oarecum similare cunoscute

¹ Referitor la studiul dendrolatriei am cita următoarele studii : *Str J. G. Frazer*, *Le rameau d'or*, Edition abrégées, Paris, 1923 ; *A. Van Gennep*, *La folklore de la Flandre et du Hainaut français*, Librairie orientale et américaine, tome I, Paris, 1932 ; *M. Eliade*, *Cosmologie și alchimie babiloniană*, Editura Vremea, București, 1937 ;

Traité d'histoire des religions, Nouvelle édition, Paris, 1967 ; *Sm. Fl. Marian*, *Înmormintarea la Români*, Editura Academiei Române, București, 1892 ; *R. Vulcănescu*, *Coloana cerului*, Editura Academiei R.S.R., București, 1972 ; *Octavian Buhoțiu*, *Zorile, folclorul de iarnă și poezia păstorească*, Seria Universitas, București, 1979.

în literatura românească de specialitate, vom face referiri îndeosebi la capitolul „Pomul“ din monumentală lucrare a lui Sm. Fl. Marian, „Înmormintarea la Români“. Precizăm de la început că, în afara unor cazuri extrem de rare, oamenii locului nu mai cunosc semnificația exactă a obiceiului sau sînt înclinați să-i dea o explicație în termeni creștini (cum ar fi, de exemplu răscumpărarea păcatelor etc.). El poartă numele de *grijit*, *a te grijii cu pomi* sau pur și simplu *a face pomi*.

Spre deosebire de alte zone etnografice discutate de Sm. Fl. Marian în lucrarea sa, în Vrancea (exceptînd zona Cîmpuri-Soveja care însă după cum știm nu face parte din Vrancea istorică), nu avem la înmormintare ca „pom“ decît bradul pentru necăsătoriți. Apar însă, în colacii de pomană (numite „capete“) care însoțesc alaiul mortului, acele „bețișoare“ sau „sulcioare“ din lemn de brad (cum le numește Sm. Fl. Marian) ce sînt împodobite cu diverse fructe. Considerate de etnograful bucovinean „substituți“ ai „pomului“ răspîndiți și la sate datorită influenței orașului, considerăm și noi că apariția lor în Vrancea este de dată recentă.

Iată cum apare „pomul“ de înmormintare descris de Sm. Fl. Marian :

„Pomul e usitat mai în toate țările locuite de Români și se face astfel : se ia un orac verde, frumos, rotund și rămuros dintr-un pom roditor de grădină, care face fructe bune de mîncat, mai des însă de măr, prun, perj, păr, rar cînd și de vișini sau cireși, și curățindu-se frumos de rămurelele ce nu trebuiesc se încarcă și se împodobește cu tot felul de fructe (poame), dacă e timp de vară, naturale, iar dacă e iarna, uscate, precum și cu diverse copturi și anume : mere, pere, prune, perje, nuci aurite, carne de mare (...) apoi zăhărele (zaharicale), turte dulci, hulubași, precum și alte păsărele făcute din făină de grîu. O parte dintre fructele amintite se înfig în rămurelele pomului, iar o parte se înșiră pe o ațișoară și astfel se anină apoi sau se leagă de rămurele. Tot așa se face și cu celelalte obiecte“².

Să vedem acum cînd, cum și de ce se face „pom“ în Vrancea.

În primul rînd pentru „pom“ este ales numai *prunul* din soiul bistrifele denumit în zonă „perș“. El crește peste tot, de la dealuri pînă sub poala muntelui. Este cel mai vechi soi de prun din Vrancea și pînă astăzi este *mutat* de familiile conservatoare *la capul decedaților* alături de cruce. (cf. și alte zone ale țării precum Maramureș, Hațeg etc.).

Perioada de timp în care se face „pom“ este *ultima parte a toamnei* cînd pomii și-au încheiat ciclul vegetației iar sătenii au început perioada consacrată praznicelor și pomenilor. Fiecare familie dorește să-și facă, măcar o dată în viață, datoria de „a se grijii“, dîndu-și pentru viața viitoare straie, obiecte casnice și bineînțelele unul sau mai mulți pomi. (Obiceiul fiind destul de costisitor, în general doar oamenii cu stare reușesc să-și ducă planul la îndeplinire). Dacă părinții, frații sau surorile

² Sm. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 155.

nu au reușit în timpul vieții „să se grijească“, datoria aceasta rămâne urmașilor. Vom avea deci în față două atitudini :

- 1) „Grijitul“ făcut de cei în viață pentru ei înșiși ;
- 2) „Grijitul“ făcut de urmași pentru înaintașii lor care nu „s-au grijit“.

Pentru desfășurarea ritualului sînt necesare următoarele :

1) cel puțin cîte un rînd de straie noi pentru fiecare persoană care urmează a fi pomenită ;

2) un pat, o masă cu tot atîtea scaune cîte persoane „vor sta“ la ea cu toate cele necesare : așternuturi, cuverturi, față de masă, străchini cu bucate, colaci, vin, colivă, luminări precum și o lampă ;

3) cofe sau găleți cu apă împodobite cu : nuci, mere, pere, covrigi etc. Fiecare are cîte o cană și o luminare ; numărul cofelor este tot în funcție de numărul celor ce se vor pomeni ; (Menționăm încă o dată că toate obiectele sînt noi) ;

4) o găină care de regulă se dădea preotului ;

5) patru rogojini care sînt așezate în așa fel încît să închipuie o casă ;

6) toate cele necesare pentru un praznic : bucate, vin, luminări, etc. ;

7) un prun („perș“), care a rodit deja. Se alege de obicei pomi tineri, cu o coroană frumoasă și cu tulpina dreaptă și nevătămată. El se scoate cu grijă pentru a nu-i rupe rădăcinile. Adus din livadă în ogradă, se leagă de un par înfipt în pămînt ; masa, culmea cu straiele etc., sînt grupate în jurul său.

Împodobirea pomului începe cîteodată chiar în după-amiaza zilei care precede desfășurarea ritului de pomană. Obiectele care se pun în pom (începînd de la baza tulpinii) sînt confecționate și așezate după sfatul păstrătorilor tradiției. Ele sînt făcute din ceară de albine (cf. luminări de stupină pentru „toiag“ ; pomeniri mai deosebite sau „luatul din păr“ la fini etc.) și din făină de grîu. Pe lîngă acestea se vor mai pune și alte obiecte, fructe înșirate pe ață, etc.

Pornind de la rădăcină, o luminare înconjoară pînă la vîrf, pe axul central al tulpinii, trunchiul pomului. Tot din ceară curată se vor face :

— trei linguri, un ceaun, trei găleți și o pereche de pirostrie care se vor anina printre ramuri.

Din aluat pentru piine :

— o scară cu patru trepte care se va pune la baza coroanei pomului ;

— un colac mare și frumos împletit care se numește cloșcă și nouă colaci mai mici care se numesc pui. „Cloșca“ este așezată mai sus de scară iar „puii“ sînt aninați printre ramuri ;

— păsărele care se numesc porumbi ;

— mai recent biscuiți etc.

Alte obiecte :

— o traistă, atîrnată la baza coroanei și care are în ea : piine, sare, colaci, vin etc. ;

- o lampă ;
- un ștergar ;
- o năframă cu o luminare și cu bani în colț. Ea este legată în virful pomului ;
- fructe : nuci, mere, pere etc., bomboane.

Toate obiectele — în primul rînd cantitatea și apoi calitatea lor depind de starea gospodarilor.

Zilele în care se desfășoară obiceiul sînt, de regulă, cele alese de toți românii de confesiune ortodoxă pentru pomenirile de tot felul, adică *joia* și *simbăta* considerate a fi sărbătorile morților. Acest lucru întărește în mod evident caracterul de rit funerar al „grijitului“.

Datorită faptului că „a te griji“ este un eveniment de seamă în viața unei familii, sînt invitați (sau erau) în primul rînd nașii de la cununie, apoi rudele și prietenii. Prezența nașilor este absolut necesară deoarece în concepția populară creștină ei trebuie să fie nu numai sfătuitoarii, dar și prezențe nelipsite de la evenimentele mai importante ale familiei (devin mai apropiați decît părinții naturali) :

„(...) pentru că fiecare om fără tată și fără mamă se poate boteza și cununa, însă fără nănași nu“³, botezul și cununia fiind considerate ca o a doua naștere.

Cînd totul este pregătit, sosirea preotului și a cîntărețului bisericii marchează începutul desfășurării ritualului. Așezat împreună cu cîntărețul în capul mesei așternute pentru praznic, preotul citește pomelnicele (de vii sau de morți — depinde pentru cine se face „pom“ sau praznic. Dacă e pentru vii pomelnicul lor se va citi primul, dacă este pentru morți situația e inversă). Urmează rostirea unei rugăciuni, tămîierea și binecuvîntarea praznicului după care preotul invită pe oaspeți să cîntească bucatele și vinul.

După terminarea praznicului, atenția întregii asistențe se concentrează asupra pomului și a obiectelor aflate în jurul său. Toate sînt tămîiate de preot (tămîia are rol apotropaic de prim rang în concepția creștină) care, în fața straielor de pe culme va rosti o rugăciune specială pentru „dezlegarea“ acestora de păcatele pe care le-a săvîrșit cineva cu știință sau cu neștiință în momentul confecționării lor. Ele sînt, de asemenea, menite să fie „primite în cer“ și de folos celor ce le vor primi pe pămînt.

La masa cea nouă de lingă pom urmează o a doua slujbă (pentru vii sau pentru morți, după caz) de pomenire. În tot acest timp luminările de pe masă, de la coafele cu apă, din pom precum și lămpile sînt aprinse. Urmează momentul scuturării simbolice a pomului de către preot.

Plecarea reprezentanților bisericii marchează începutul „împărțirii“ sau „dării de pomană“ ori „de suflet“ a straielor, mesei, cofelor etc., și în ultimă instanță a pomului de către gazdă. Mai demult era obiceiul ca masa încărcată cu bucate, scaunele precum și cel mai frumos rînd de straie să fie date nașilor „drept răsplată“ că au botezat și cununat

³ Sm. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 171.

pe cel repausat⁴ (sau care trăiește, subl. ns.). Astăzi, cel puțin la Vidra, s-a renunțat la acest lucru, masa fiind dată unei familii mai numeroase. La anumite date (trei la număr) și de obicei sârbătoarea, cel care a dat de pomană masa este obligat să meargă la cel ce-a primit-o pentru a o „încărca“ cu bucate, vin și luminări (la fel se procedează cu orice masă dată de pomană chiar dacă acest lucru nu s-a petrecut în cadrul „grijitului“ cu pom).

Pe rînd, se dau de pomană toate obiectele, menindu-se „de sufletul“ cui să fie pe lumea cealaltă. Ultimul lucru dăruit este pomul care se dă de pomană (cu toate obiectele aflate în el) în numele tuturor celor ce „s-au grijit“ sau „au fost grijiiți“. De obicei el se dă unui copil sau unui tînăr care are obligația expresă de a-l resădi în livada sa fie în aceiași zi, fie în următoarele zile, deoarece va fi mereu întrebat dacă prunul s-a prins și a început să rodească.

Din cele expuse pînă acum și avînd în vedere faptele prezentate de Sm. Fl. Marian la cap. „Pomul“ din lucrarea citată, putem să găsim elementele care diferențiază clar obiceiul „grijitului“ din Vrancea de cel al „pomului“ de înmormîntare întîlnit în alte zone etnografice.

Observăm mai întii că vrîncenii, exceptînd bradul pentru necăsătorii, nu fac niciodată „pom“ la mort. Bradul întîlnit în ceremonialul de înmormîntare din Vrancea nu cunoaște, de asemenea, un „cîntec“ ca în alte zone ale țării.

„Zona de circulație a cîntecului ceremonial de înmormîntare se întinde pe ambele versante ale Carpaților dintre Dunăre și Olt, la sud pînă la coborîrea în șes, iar la nord pînă la Valea Mureșului, cuprinzînd Oltenia subcarpatică, Hunedoara și Banatul. Faptul că urme ale cîntecului bradului se întîlneau și în alte zone, ca și faptul că în bocetele din Transilvania găsim adesea imagini ce apar și în cîntecele ceremoniale îngăduie să presupunem că ele au fost răspîndite, în trecut, pe o zonă mult mai largă“⁵.

„Timpul“ ales în Vrancea pentru „a face pom“ nu numai că nu este legat de momentul înmormîntării dar este și unul propice continuării vieții lui, a redării sale, după terminarea ritualului „grijitului“, circuitului vegetal. „Pomului“ de înmormîntare, Sm. Fl. Marian îi găsește următorul înțeles :

„Precum cipresul (Romanilor, n.n.) odată tăiat nu odrăsleşte mai mult“ — chiparosul era folosit de romani ca semn înaintea casei în care a murit cineva, și a fost înlocuit cu bradul de romanii din Dacia⁶ — „tot așa și pomul“ — înlocuitor al chiparosului și respectiv bradului după creștinarea Daciei⁷ — „care, după cum am văzut, nu e alta decît o creangă de măr, păr sau prun, nu poate să dea niciodată odrasle și după cum nu poate odrăslî pomul acesta, așa nu poate mai mult nimic spera de la cel mort“⁸.

⁴ Sm. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 171.ș

⁵ M. Pop, P. Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, Editura didactică și pedagogică, București, 1976, p. 193—194.

⁶, ⁷, ⁸ Sm. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 181, 171, 181—182, 172.

Există însă zone (N. Moldovei) în care se folosește, ca pom de înmormintare bradul alături de un pom fructifer. Pe cînd însă bradul se împodobește cu panglici multicolore, flori sau cununii, prunul poartă în el fructe (sau creanga de măr, păr etc.) și colaci. Sm. Fl. Marian vede în coexistența bradului cu pomul roditor o rezistență a primului datorită vechimii sale mai mari.

În Vrancea, apărînd numai la înmormintarea feciorilor necăsătoriți semnificația lui este alta, bradul devenind un simbol de un anume tip.

„Simbolul în jurul căruia se concentrează atît poezia cîntecului, cît și ritualul, este interpretat în Ardeal ca mireasă a celui nelumit; deci conceptul mitologic care determină semnificația și structura întregului fenomen este înțelegerea morții ca nuntă. În Oltenia, această interpretare nu mai apare cu aceeași claritate și nici textul poetic nu o mai menționează direct. Ipoteza că bradul ar fi aici, ca și în alte obiceiuri și, în general în simbolica tradițională, semnul pomului vieții³⁵, deschide căi de interpretare care nu pot fi neglijate, dar care nu sînt incompatibile cu simbolistica nupțială. Sincretismul de semnificații ale aceluiași simbol reprezintă, în cultura orală, un fenomen la fel de specific ca și sincretismul de funcții“⁹.

Cît privește explicația „mitică“ a prezenței pomului — brad sau măr, prun etc. — la înmormintare, Sm. Fl. Marian, pornind atît de la credințele orale cît și de la superstițiile prezente în cărțile apocrife sau în legendele bogomilice adunate de Hasdeu, arată următoarele:

„(...) Pomul care se duce înaintea mortului, însemnează:

- a) Pomul vieții.
- b) Trecătoarea din lumea aceasta în cealaltă.
- c) Umbrirea și recrearea sufletului după ce a trecut prin toate vămile; și în urmă.
- d) Pomii raiului sau mai bine zis însuși raiul“¹⁰.

Care este însă semnificația „pomului“ din ritualul „grijitului“ din Vrancea de vreme ce prezintă caracteristici care-l individualizează față de alte obiceiuri care au ca simbol un *pom retezat*? Considerăm că numai dendrolatria (și tot ceea ce ține de mitologiile vegetale) poate să ne ofere un răspuns acceptabil din punct de vedere științific.

PARTEA A II-A

Trăind într-o parte a lumii care a fost timp de milenii acoperită de păduri întinse, popoarele indoeuropene (și nu numai acestea) și-au format, de-a lungul trecerii timpului, un sistem coerent de credințe privitoare la arbori.

⁹ M. Pop. P. Ruxăndoiu, *op. cit.*, p. 204—205. 35. R. Vulcănescu, *Coloana cerului*, București, 1972, p. 68—73.

¹⁰ Sm. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 181.

Unele dintre ele au păstrat pînă în pragul epocii moderne, sau mai păstrează încă, importante vestigii dendrolatrice în manifestările lor spirituale. De exemplu, lituanienii, unul dintre cele mai vechi popoare din partea noastră de lume, nu au cunoscut, pînă în secolul al XIV-lea noțiunea de Dumnezeu, adorînd forțele naturii. Cultul arborilor era așa de răspîdit în Lituania chiar și după creștinarea ei cu forța (teutonii au fost cei care au primit „mandat“ din partea Sfîntului Scaun al Bisericii romane ca să sfărîme păgînismul lituanian începînd cu secolul al XIII-lea), locuitorii acestei țări baltice au continuat să adore copacii pînă în veacul luminilor.

„Pour un Lituanien (...) l'arbre était quelque chose d'intime et de moralement familier, à tel point que la vie et la sort d'un homme étaient liées à la vie d'un arbre. Si, après la mort d'un homme, l'arbre qu'il avait aimé ne se desséchait pas, cela signifiait que l'âme du défunt était passée dans cet arbre... Dans certaines régions, le bruit de la forêt et le murmure des branches étaient considérés comme un signe que les âmes des morts y séjournent ¹¹“.

În majoritatea cazurilor, arborii venerați au devenit un fel de capele ¹² prin faptul că au fost atîrnate în ei icoane sau odată tăiați, înlocuiți cu cruci de o formă foarte deosebită de cea canonică. Asemănător pare a se fi petrecut lucrurile și la noi: troițele mari din Muntenia, Oltenia și Transilvania amintesc, prin forma lor adesea arboricolă (datorată numeroaselor brațe transversale) de copacii pădurii. De asemenea, obiceiul încă răspîdit de a bate în scoarța copacilor icoane pe care cu timpul coaja le acoperă ¹³, reprezintă cu siguranță tot atîtea urme ale adorării copacilor la noi, ca să nu mai vorbim de sădirea unui pom la capul morților ori de prezența stilpului de mor-mint din Hunedoara.

În Vrancea, bătrînii mai cred că există o legătură strînsă între viața omului și anumiți pomi roditori seculari (nucul, de exemplu dar și cireșul etc.), și că existența celui care-l posedă și-l va tăia, va fi curmată brusc sau norocul îl va părăsi pentru totdeauna.

Cea mai importantă și mai rezistentă urmă a dendrolatriei la popoarele europene rămîne însă cea legată de sărbătoarea denumită „Arborele de mai“ adus din pădure cu mare alai și prilej de sărbători cimpenești de o amploare deosebită ¹⁴. Sensul de aducere în mijlocul comunității a principiului regenerativ și fertil al naturii s-a pierdut cu

¹¹ „Pentru un lituanian (...) arborele era ceva atît de intim și de familiar încît viața și soarta unui om erau legate de viața unui arbore. Dacă după moartea unui om arborele pe care el îl iubise (sau venerase, n.n.) nu se usca, asta însemna că sufletul defunctului trecuse în acest arbore... În anumite regiuni, zgomotul pădurii și murmurul crengilor erau considerate ca un semn că sufletele morților locuiau aici“. (*Félix Guirand*, *Mythologie générale*, Paris, Librairie Larousse, 1937, p. 270 și urm.).

¹² *A. Van Geanep*, op. cit., tome II, p. 480 și urm.

¹³ *P. Petrescu*, *Motive decorative celebre*, Editura Meridiane, București, 1971.

¹⁴ *Sir J. G. Frazer*, *Le rameau d'or*, Edition abrégée, Paris, 1923.

timpul, așa cum la români obiceiul de a atârna crengi de tei, nuc sau salcie la porți este legat astăzi de sărbătorile creștine.

Pentru a vedea care este punctul de plecare care a stat la baza acestor credințe rămase încă vii în viața popoarelor precum și al altora dispărute de mult, vom face apel la mitologiile în care, printr-o admirabilă sinteză, s-a ajuns la formarea unui sistem de gândire coerent despre Univers pornindu-se de la arbore și de la vegetație în general.

Analizând un mare număr de fapte — desigur la diverse nivele : cosmologic, mitic, teologic, ritualic, iconografic și folcloric —, Mircea Eliade¹⁵ ajunge la concluzia că în concepția omului arhaic există o afinitate intimă între sensurile aparent diverse pe care la ia „Vegetația“, privită la început în totalitatea ei, și viața Universului. Până la structurarea credințelor despre arbore, dată fiind aparenta polimorfie a simbolului arborelui, drumul a fost deosebit de lung iar a căuta timpul și locul de unde acest proces a început este aproape imposibil.

Din dorința ușurării unei analize consacrate unuia dintre miturile fundamentale ale omenirii, Mircea Eliade numește „culte ale vegetației“ următoarele „grupări“ :¹⁶

a) l'ensemble pierre-arbre-autel, qui constitue un *microcosme effectif* dans les couches les plus anciennes de la vie religieuse (Australie, Chine-Indochine-Indes ; Phénicie-Egée) ;

b) l'arbre-*image* du Cosmos (Indes, Mesopotamie ; Scandinavie etc.) ;

c) l'arbre- *théophanie* cosmique (Mésopotamie ; Indes, Egée) ;

d) l'arbre-*symbole de la vie*, de la fécondité inépuisable, de la réalité absolue ; en relation avec la Grande déesse ou le symbolisme aquatique (par exemple Yaksa) ; identifié à la source de l'immortalité (L'Arbre de Vie) ;

e) l'arbre-*centre* du monde et *support* de l'univers (chez les Altaïques, chez les Scandinaves, etc.) ;

f) *liens mystiques* entre arbres et hommes (arbres anthropogènes ; l'arbre comme réceptacle des âme des ancêtres ; le mariage des arbres ; la présence de l'arbre dans les cérémonies d'initiation, etc.) ;

¹⁵ M. Eliade, *Traité d'histoire des religions*, N. édition, Paris, 1967, p. 230.

¹⁶ a) Ansamblul piatră-arbore-altar, care constituie un *adevărat microcosmos* în straturile cele mai vechi ale vieții religioase (Australia, China, Indochina-India, Fenicia-Marea Egee) ;

b) arborele-*imagine* a Cosmosului (India, Mesopotamia, Scandinavia etc.) ;

c) arborele-*teofanie* cosmică (Mesopotamia India, Marea Egee) ;

d) arborele-*simbol al vieții*, al fecundității inepuizabile, al realității absolute, în relație cu Marea Zeiță sau simbolismul acvatic (de exemplu Yaksa“, identificat cu izvorul nemuririi (Arborele Vieții) ;

e) arborele-*centru* al lumii și *suport* al universului (la popoarele altaice, la scandinavi etc.) ;

f) *legături mistice* între arbori și oameni (arbori antropogeni, arborele ca receptacol (locuință, n.s.) al sufletelor strămoșilor, căsătoria arborilor, prezența arborelui în ceremoniile de inițiere etc.) ;

g) arborele simbol al reînvierii vegetației, al primăverii și al regenerării anului (de exemplu *arborele de mai* etc.). (M. Eliade, op. cit., p. 230—231).

g) l'arbore simbol de la răsurrecțion de la vegerațion, du printemps et de la rēgnerațion de l'annēe (par exemple le *Mai*, etc.).

Ce reprezintă în mentalitatea arhaică *culțele vegerației* în general și *cele ale arborelui* în special ?

„Sans anticiper sur les conclusions qui se dégageront de l'analyse de ces documents, nous pouvons, attirer l'attention sur le fait que *l'arbre* représente — et cela d'une manière soit rituelle et concrète, soit mythique et cosmologique, et encore purement symbolique — le Cosmos vivant, se régénérant sans cesse. La vie inépuisable étant un équivalent de l'immortalité, l'arbre Cosmos (cf. Yggdrasil din mitologia scandinavă, n.n.) peut, de ce fait, devenir, à un autre niveau, L'arbre de la „*Vie-sans-mort*“. La même vie inépuisable étant dans l'ontologie arhaïque la traduction de l'idée de *réalité absolue*, l'arbre y devient le symbole de cette réalité („le centre du monde“) ¹⁷.

Două au fost etapele străbătute de gândirea primitivă în elaborarea cultului arborilor :

1) constatarea că arborele prezintă atributele unor „forțe sacre“, plecându-se de la amănunte de ordin biologic (arborele este drept, crește în mod vizibil, se regenerează periodic, poartă fructe cu semințe etc.) ;

2) subordonarea acestor însușiri unui prototip cosmologic pe baza credinței că între Cer și Pământ există o omologie totală, fiecărui lucru li nluia noastră corespunzându-i un altul „mitic“ în cer, după modelul căruia a fost creat ¹⁸.

Evident că în fața omului arhaic arborele reprezenta, în virtutea celor arătate mai sus, o altă realitate decît cea obișnuită.

„C'est en vertu de sa *puissance*, autrement dit : c'est parce qu'il *manifeste* une réalité extrahumaine — qui se présente à l'homme dans une certaine forme, qui porte fruits et se régénère périodiquement — qu'un arbre devient sacré. Par sa simple présence („la puissance“) et par sa loi propre d'évolution („la régénération“), l'arbre répète ce qui, pour l'expérience arhaïque, est le Cosmos tout entier“ ¹⁹.

Dacă omul culturilor străvechi a ajuns la o asemenea constatare, acest lucru se datorează faptului că toate gesturile și manifestările sale

¹⁷ Fără a anticipa asupra concluziilor care vor reieși din analiza acestor documente, putem atrage atenția asupra faptului că *arborele* reprezintă — fie ritual și concret, fie mitic și cosmologic fie chiar la modul pur simbolic — Cosmosul viu, regenerându-se fără încetare. Viața inepuizabilă fiind un echivalent al imortalității, arborele Cosmos (cf. Yggdrasil din mitologia scandinavă, n.n.) poate deveni, datorită acestui fapt, *Arborele Vieții fără moarte* la un alt nivel. Aceiași viață inepuizabilă fiind în ontologia arhaică traducerea ideii *realității absolute*, arborele devine aici simbolul acestei realități („centrul lumii“). (Ibidem, p. 231).

¹⁸ M. Eliade, *Cosmologie și alchimie babiloniană*, București, Editura Vreimea, 1937, p. 21.

¹⁹ În virtutea *puterii* sale, altfel spus : pentru că *manifestă* o realitate extrumană — care se prezintă omului sub o anumită formă, care poartă fructe și se regenerează periodic — un arbore devine sacru. Prin simpla sa prezență („puterea“) și prin propria sa lege de evoluție („regenerarea“), arborele repetă ceea ce, pentru experiența arhaică, este Cosmosul întreg“, (Idem, *Traité d'histoire*, p. 232).

nu au decît un singur scop : redarea unității primordiale a Universului, a Totului despărțit prin actul Creației²⁰, începută dintr-un singur punct considerat a fi „centrul lumii“ sau „buricul pămîntului“ și prin care trece „arboarele sacru“ care susține Cosmosul („axis mundi“) ²¹.

„(...) si le Tout²² existe à l'interieur de chaque *fragment significatif*, ce n'est parce que la loi de la *participation* (telle notamment que la comprenait Lévy-Bruhl) est vraie, c'est parce que tout fragment significatif répète le Tout. Un arbre devient sacré, tout en restant d'être arbre, en vertu de la *puissance* qu'il manifeste ; et s'il devient *arbre cosmique*, c'est que ce qu'il *manifeste* répète en tous points ce que manifeste la Cosmos“.

Dacă urmărim reprezentările iconografice ale „arborelui sacru“ (dar și textele foarte vechi) se poate observa că există pe de o parte arbori sacri al căror simbol nu și-a pierdut caracteristicile „biologice“ (cf. curmalul la asiro-babilonieni, stejarul la vechii germani, l'Açvattha și nyagrodha la arienii din India, etc.) iar pe de altă parte, datorită unor condiții proprii de evoluție a unor culturi străvechi, simbolul arborelui devine, prin pierderea elementelor specifice familiei din care face parte, „schematic și abstract“ ²³.

Locul din care se detașează arboarele, devenit obiect de cult este *locul sacru*, cel care repetă, la scară terestră, peisajul cosmic, „Totul“ ; el este alcătuit mai întii dintr-un triptic : peisaj de pietre, ape și arbori. Treptat, prin eliminarea primelor elemente s-a ajuns doar la *arboarele sacru* înlocuit și el adesea cu un stîlp. Pe locul unde se aflau arboarele sau stîlpul sacru apar mai tîrziu templele considerate a fi la rîndul lor „centre ale lumii“ (zigguratele, de exemplu) ba mai mult chiar, ele constituie — dacă ne gîndim la „peisajul“ pe care-l reflectă, o „imago mundi“ ²⁴. Piatra reprezentînd indestructibilul și veșnicia, arboarele simbolizează, prin „regenerarea sa periodică“, „puterea sacră în ordinea vieții“ ²⁵.

Asemenea „locuri sacre“ formate din „peisaje“ naturale, sau arbori și pietre, prezente pînă tîrziu în mitologia lituaniană ²⁶, au fost întîlnite pînă nu demult și în țara noastră. Pe Valea Batovei, în Dobrogea, exista un sanctuar descris astfel de I. D. Ștefănescu :

²⁰ Idem, *Mitul reintregirii*, București, 1942, p. 10 și urm.

²¹ Idem, *Cosmologie...*, p. 42.

²² (...) dacă Totul există în interiorul fiecărui *fragment semnificativ* aceasta nu datorează faptului că legea *participării* (mai ales așacum o înțelegea Lévy-Bruhl), este adevărată, ci *pentru că orice fragment semnificativ* repetă Totul. Un arbore devine sacru, continuînd totuși să rămînă un arbore, în virtutea *puterii*, pe care el o manifestă, și dacă devine *arbore cosmic*, stla se datorează faptului că ceea ce el *manifestă* (arată, evidențiază, n.n.) repetă din toate punctele de vedere ceea ce manifestă Cosmosul“. (M. Eliade, *Traité d'histoire...*, p. 233).

²³ Idem, p. 233.

²⁴ Idem, p. 234.

²⁵ Idem, p. 234.

²⁶ F. Guirand, op. cit., p. 271.

„Un zid rectangular de piatră înalt de aproape 2 m și în bună stare închide spațiul rezervat monumentului pe care-l înconjoară. Înăuntrul acestuia, la stînga porții, se înalță un copac al cărui creștet întrece zidul. Crengile lui numeroase, vii și înfrunzite în cea mai mare parte a anului, poartă panglici și fișii albe și colorate de pînză de casă, cri de pînză stampată de fabrică, înnodate uneori cu oarecare artă, altelei cu mare grabă. Vîntul care bate des prin acele locuri și destul de tare pe virful platoului, le flutură pe toate. Unele închid pomelnice, altele, foite de hîrtie cu mici rugăciuni sau numai cu cruci. Le agață de rînd închinătorii creștini și credincioșii mahomedani... Este de bună seamă vorba de un altar al dendrolatriei și de practica neașteptată a acestui cult extrem de vechi și de ordine universală ²⁷.

Asupra epifaniilor și teofaniilor arboricole atît de răspîndite, mai ales în spațiul vechii Mesopotamii, nu vom insista. Ceea ce ne interesează în mod deosebit sînt, pe lîngă reprezentările „arborelui sacru“, atributele pe care le capătă în cadrul diverselor culturi. Similitudinile sînt foarte numeroase, ele existînd în spații culturale foarte depărtate unele de altele și deosebite ca structură, atestînd universalitatea simbolului.

Teofaniile vegetale precum și credințele după care rase întregi coboară din specii vegetale devenite totemuri (bambusul în Extremul Orient, bananierul în Madagascar etc.), ne dovedește, fără putință de tăgadă, ceea ce M. Eliade numește „*relațiile mistice dintre arbori și oameni*“ ³¹.

„Nous pouvons toutefois observer (...) *la solidarité* entre l'homme (parte integrantă a vieții din Univers, n.n.) et une certaine espèce végétale, *solidarité conçue comme un circuit continu entre le niveau humain et végétal*“ ³² (subl. ns.).

Această concepție — pendularea vieții între vegetal și uman în mod permanent — printr-un proces de „raționalizare“ a dus la credința potrivit căreia sufletele celor dispăruți sălășluiesc în arbori. Ele continuă astfel să trăiască la modul vegetal (credință întilnită la majoritatea popoarelor ³³). Viața și moartea au astfel alt sens decît în concepția modernă, omul apărînd ca o simplă metamorfoză a vegetației.

²⁷ I. D. Ștefănescu, Cu privire la stema țării românești. Arborele din pecele și bulele sigilare de aur. În Studii și cercetări de numismatică, Editura Academiei R.S.R., București, 1957, vol. I, p. 373, apud P. Petrescu, op. cit., p. 41 și urm.

²⁸ M. Eliade, Cosmologie..., p. 42.

²⁹ Idem, Traité d'histoire..., p. 236.

³⁰

³¹ M. Eliade, op. cit., p. 256.

³² Putem observa totodată (...) *solidaritatea* dintre om (...) și o anumită specie vegetală, *solidaritate concepută cu un circuit continuu între nivelul uman și cel vegetal*“ (subl. ns.), M. Eliade, op. cit., p. 257.

³³ Sir. J. G., Frazer, op. cit.

„La mort n'est qu'un changement de modalité, un passage à un autre niveau, une réintégration dans la matrice universelle. Si la réalité et la vie sunt formulées en termes végétaux, la réintégration s'effectue par une simple modification de formă; d'anthropomorphe, le mort devient dendromorphe“³⁴.

PARTEA A III-A

Care ar fi, în lumina celor prezentate pînă acum, sensul „grijitului“ cu pomi din Vrancea? În cazul pomului de înmormîntare descris de Sm. Fl. Marian, semnificația ar fi aceea — întîlnită în toate culturile arhaice — după care „couper l'arbre à sa racine, équivaut à retirer l'homme de Cosmos, à l'isoler des objets des sens, et des fruits de ses actions“³⁵.

Pomul din cadrul „grijitului“ deși inclus în ritul de pomană — sau poate tocmai și de aceea — ales într-un timp în care poate și trebuie să fie resădit are un alt înțeles. Pe de o parte el reprezintă — potrivit omologiei Cer-Pămînt — un mijloc de a-ți asigura, pornind de la un pom concret al acestei lumi, „prototipul“ mitic existent în cer (mai precis în grădina raiului), iar pe de altă parte, integrarea după moarte în marele circuit vegetal, singurul, după cum am văzut, considerat a fi „real“ în concepțiile dendrolatrice³⁶.

Referitor la obiectele care împodobesc pomul, vom încerca să dăm o posibilă explicație celor mai importante dintre ele. Evident, credința este că după moarte ele vor fi găsite „dincolo“, potrivit aceleiași concepții despre omologia totală între nivelul terestru și cel cosmic. În plus, intervine concepția după care „a face pomeni“ duce la iertarea păcatelor, concepție de origine iudeo-creștină.

Prezența „scării“ făcută din faină de griu poate fi explicată prin aceea că pomul dat de pomană fiind o copie a prototipului mitic al arborelui sacru care traversează cele 3 nivele ale Universului (Infernul, Pămîntul și Cerurile), sufletul care dorește să ajungă în cer (mai precis

³⁴ „Moartea nu este decît o schimbare de modalitate, o trecere la un alt nivel, o reintegrare în matricea universală. Dacă realitatea și viața sînt formulate în termeni vegetali, reintegrarea se efectuează printr-o simplă modificare de formă, din antropomorf, mortul devine dendromorf“. (M. Ellade, op. cit., p. 258).

³⁵ M. Ellade, op. cit., p. 236.

³⁶ Cf. informatorilor de teren Apostu Lucreția — 66 ani — și Nistorescu Ileana — 74 ani — exista credința la oamenii mai bătrîni că după moarte, sufletul celui ce și-a dat pom de pomană stă printre ramurile lui, pomul găsindu-se evident în rai. A-ți da pom de pomană echivalează chiar și astăzi cu o primă tentativă de a-ți asigura intrarea în rai. De asemenea, faptul că și în Vrancea se mai obișnuiește să se sădească un pom la mormînt, ne arată că a existat cîndva un sistem destul de vast și probabil destul de bine structurat al credințelor dendrolatrice. Merită a fi menționată preferința specială de care se bucură prunul (cf. Maramureș).

în rai) are nevoie de scară. Ziguratele din Caldeea, „munții saori“ din China, Japonia, etc. — forme ale legăturii Cer—Pământ, „stilpii“ ai Cerului, prezentau scări pînă la sanctuarul așezat pe cel mai înalt pisc;

„Cloșca cu pui“ ni se pare a fi mai greu de explicat în stadiul actual al cercetării noastre. Arborele cosmic fiind deseori un simbol complex în ale cărui ramuri se află așezate constelațiile — în alte credințe ramurile înseși constituie sistemul astrelor — „cloșca cu pui“ ar simboliza fie constelația cu același nume, fie, datorită celor nouă „pui“ cele nouă ceruri prin care trece coroana pomului vieții (menționăm că motivul „cloșca cu pui“ apare în unele zone ale țării noastre pe ouăle de Paști);

„Porumbelii“. Dacă sufletul va sta în pom³⁷, în această lume în timpul ritualului el trebuie să fie substituit prin ceva. Porumbelul și păsările în general sînt folosiți ca simbol al sufletului, al duhurilor sacre, în majoritatea credințelor religioase (Sf. Duh apare întotdeauna atît în textele sacre creștine cît și în iconografia catolică, ortodoxă și reformată sub chip de porumb alb). Stilpii de mormînt din Pădureni Hune-Doarei, crucile din Gorj, Maramureș și pînă nu demult și din Vrancea au (și respectiv aveau) cioplite în vîrf chipuri de păsări. În Vrancea ele se numeau tot „porumbii“.

O mențiune specială merită sticla cu vin din traistă. Prezența vinului ne arată că ne aflăm într-adevăr în fața unui Pom al Vieții.

„(...) la vigne était l'expression végétale de l'immortalité — tout comme le vin est resté, dans les traditions archaïques, le symbole de la jeunesse et de la vie éternelle (cf. „eau de vie“, gaélique whiskey, lit. „water of life“, persan mâie-sohebâle, „boisson de la jeunesse“, sumerien geshtin „arbre de vie“ (cf. Albright, *The Gooddes of Life and Wisdom*, 276). La *Mishna* (Sanhedrin, 70 a) affirme que l'arbre de la science du bien et du mal (Genèse, II, 9) était une vigne“³⁸.

Luminarea care însoțește pomul (are exact înălțimea acestuia) ar putea reprezenta fie vrejul unei vițe de vie ori este pur și simplu accesoriul obișnuit al obiectelor ce urmează a fi date de pomană, avînd doar o lungime specială. În nici un caz nu poate fi vorba de un substitut simbolic al șarpelui care apare în iconografia Pomului Vieții deoarece

³⁷ Arborele Yggdrasil, Pomul Vieții precum și alte forme ale arborilor sacri apar în texte și în reprezentările plastice însoțite de păsări. De cele mai multe ori, ca în cazul Yggdrasil-ului, se cunoaște specia acestora. În cazul altora nu se știe clar despre ce păsări e vorba (cf. arborele Kiskanu la babilonieni) — Apud M. Eliade, *Traité...*, p. 234—235.

³⁸ „(...) vița de vie era expresia vegetală a imortalității — tot așa cum vinul a rămas, în tradițiile arhaice, simbolul tinereții și al vieții eterne (cf. „apa vieții“ — în franceză —, gaelic whisky, lit. „water of life“, persanul mâie-i-shtbâle, „băutura tinereții“, sumerianul „geshtin „arborele vieții“ (cf. Albright, *The Gooddes of Life and Wisdom*, 276). *Mishna* (Sanhadrin, 70 a) afirmă că arborele științei binelui și răului (Geneza, II, 9) era o viță de vie“. (M. Eliade, op. cit., p. 244—245).

acesta, forță malefică, este incompatibil cu lumina. În unele localități (la Năruja, de exemplu), lumina înconjoară și coroana pomului — nu numai axul central al acestuia, ca la Vidra).

CONCLUZII

Din analiza obiceiului „grijitului cu pomi“ din Ținutul Vrancei, s-a putut observa că acesta păstrează elemente cu o semnificație cosmologică profundă. Acestea îl deosebesc în mod net de „pomul de înmormintare“ întâlnit, așa cum s-a arătat de Sm. Fl. Marian aproape în toate regiunile țării noastre, dar absent din zona Vrancei istorice³⁹.

Cele mai importante caracteristici ale „pomului“ din obiceiul vrâncean sînt următoarele :

1. includerea pomului în ritul de pomană nu este legată de înmormintare ;
2. ritualul are loc și pentru vii și pentru morți ;
3. „timpul“ ales este cel în care pomul și-a încheiat perioada de vegetație iar scoaterea lui din pămînt pentru a fi inclus în ritul de pomană nu periclitează cu nimic „funcțiile“ sale „biologice“ ; El coincide cu ultima parte a toamnei consacrată pomenirilor de tot felul ;
4. pomul trebuie resădit îndată după terminarea ritualului pentru a i se asigura în continuare viața ;
5. se preferă prunul (perșul), prezent și la morminte alături de cruce.

Așa cum se prezintă astăzi, „grijitul“ cu pomi din Vrancea prezintă, pe lângă caracterul specific de rit de pomană (deci inclus în ciclul morților și în consecință funerar), elemente dispărute din cadrul altor obiceiuri care au ca simbol central pomul.

Sensul lui profund, asigurat de „puterea“ sa de a se „manifesta“ în ochii oamenilor ca posesor al unor „forțe sacre“ care-i asigură — grație unui prototip divin — o permanentă capacitate de regenerare, este acela că el „repetă“ la scară terestră viața eternă a Universului.

Devenit un „alter ego“ al celui care-l dăruiește, o verigă în lanțul vieții care în concepția dendrolatrică trece neconținut de la nivelul antropomorf la cel dendromorf și invers, „pomul“ din Vrancea, chiar dacă astăzi trăiește ca ritual în virtutea unei tradiții prea vechi pentru a fi ușor întreruptă și nu i se mai cunoaște tîlcul inițial, rămîne un vestigiu pe cît de interesant și de spectaculos pe atît de prețios al unuia din marile sisteme de gîndire ale omenirii arhaice.

³⁹ La Soveja și Cîmpuri, sate care nu fac parte din Vrancea istorică se întîlnește pomul de înmormintare cf. descrierii lui Sm. Fl. Marian.

RÉSUMÉ

L'ouvrage présente les éléments essentiels du rite „grijitul cu pomi“ du département de Vrancea („a se griji“ = fr. „se préparer pour la vie future“, „pomi“ — sg. „pom“ = fr. „arbores fruitier“ — lat. pomus. „a se griji cu pomi“ = faire l'aumône avec un arbre fruitier accompagné d'objets divers et nécessaires dans la vie quotidienne, c'est à dire des vêtements, des tapis, des couvertures, un lit, une table, etc.).

Le rite de Vrancea se remarque par quelques traits significatifs qui l'individualise et lui donnent sa note spécifique parmi les autres connus aux Roumains. Les habitants du Pays de Vrancea ne connaissent pas le rite de l'arbre coupé chez un défunt (sauf le sapin pour les jeunes qui ne sont encore mariés, coutume commune pour tous les Roumains).

L'élément essentiel du „grijitul cu pomi“ n'est pas un arbre fruitier coupé, mais un prunier („pers“ dans le patois) avec sa racine et les branches ornées des objets symboliques et dont la signification mythologique est profonde : des gimbettes, des pigeons de pain blanc, des fruits etc. Le rite se passe en automne, après la chute des feuilles.

Nous pouvons facilement observer les traits qui font du „grijitul cu pomi“ du Pays de Vrancea une trace des croyances anciennes concernant les arbres : dans les conceptions dendrolatriques l'arbre représente — par ses éléments végétaux qui se régénèrent périodiquement — le Cosmos tout entier se régénérant sans cesse. En offrant un arbre fruitier, capable de continuer sa vie végétale (il est réplanté immédiatement), l'homme de Vrancea veut s'assurer — après la mort — du prototype ôléste de l'arbre (cf. M. Eliade, l'Arbre cosmique, l'Arbre de Vie. „axis mundi“ etc.).

L'existence même — dans une telle conception — est conçue en termes dendrolatres : la mort et le vie n'est qu'un changement de modalité : la réintégration dans la matrice universelle s'effectue par une simple modification de forme ; d'anthropomorphe, le mort devient dendromorphe (voir le *Traité d'histoire des religions* de M. Eliade).

Après l'étude du „grijitul cu pomi“ une conclusion s'impose : Chez le peuple Roumain — descendant des Géo-Daces — les traces de la dendrolatrie sont encore évidentes démontrant encore une fois sa longue histoire et sa continuité ininterrompue dans l'espace de l'ancienne Dacie.

